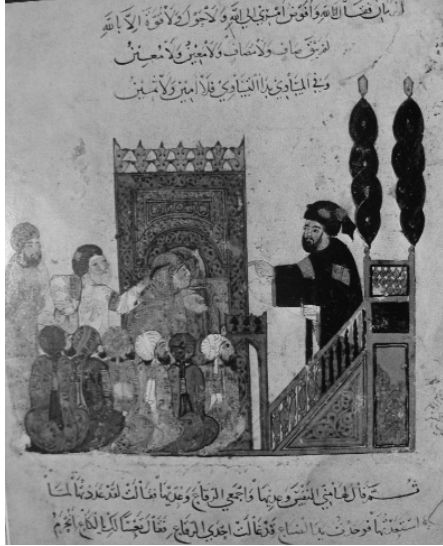

MİNYATÜRLERDE MİNBERLER¹

Sedat BAYRAKAL*

Hünkar, kadınlar ve müezzin mahfilleri ile vaaz kürsüleri gibi, camilerin litürjik unsurlarından bir diğeri de minberlerdir. Gerek şekil, gerekse bölümleri üzerindeki bezemeleri, zamanla önemli değişikliklere uğradığı gözlenen minberler, harim atmosferine renkli katarlar. Bu kutsal kürsüler, üzerine çıkan hatibin ağzından çıkan sözlerin dikkatle dinlenmesine aracılık etmekte kalmayıp, yüksek platformdan konuşan kişinin, bulunduğu ortama hakimiyet kurmasını da sağlamaktadır. Aşağıda ele alacağımız minyatürlerin bazılarında da bu anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Nitekim figürlü tasvirlerde, minberden topluluğa konuşan kişinin son derece dikkatle dinlendiği özellikle vurgulanmıştır.

Üzerinde duracağımız minyatürlerden ilki, *Hariri*'nin 635/1237 tarihli *Makamatı*'na (Paris Bibliothèque Nationale, M.S. ar. 5847, vr. 18b.) aittir². Meclisler, topluluklar, kalabalıklar anlamına gelen *Makamat* minyatüründe, minberin karşısında, çok sayıda figür sıralanmıştır (Res. 1). El-Vasiti imzalı minyatürde bir vaaz sahnesi canlandırılmıştır. Camideki erkek saflar arasında yaşlı bir kadının resmedilmesi ilginçtir. Vaazı veren kişi sağ

Res. 1- *Makamat*'dan bir minyatür. (O. Grabar, "Cities and Citizens", *The World of Islam* (Ed. By. B. Lewis), London 1980, s. 112.)

baş parmağıyla, konuşmasının heyecanını aktarır şekilde kalabalığı işaret etmektedir. Sol elindeki kılıcı dayanak olarak kullanmaktadır. Arka planda mihrap, resmin sağ yanında batı cepheden resmedilmiş minber bulunmaktadır. Resmin alt ve üst kenarını yazı satırları dolanmaktadır.

Minberin köşk korkuluğundan yukarısı yoktur. Perspektif kurallarına aykırı da olsa, kapının 90° sağa döndürülerek, yan cepheye ait bir çizime eklenmesi, ayrıntının verilmesi açısından önemlidir. Kapı açıklığının üzeri gemi teknesi sivri kemerle son bulmaktadır. Kapının dandanlardan oluşan bir tepeliği vardır. Merdiven ve köşk korkulukları parmaklıklar şeklinde düzenlenmiştir. Bitkisel süslemeler yan aynalığın, geometrik süslemeler ise köşk altının bezeme unsurlarıdır. Söz konusu süslemeler, ayrıntıcı ve gözlemci bir anlayışın resme aktarıldığını göstermesi açısından önemli vesika niteliği taşır. Zemin sarıya boyanmışken, minber ve mihrapta kırmı-

Sedat Bayrakal

zının hakimiyeti vardır; figürlerin kıyafetlerinde kırmızı, gri, siyah ve beyaz tonları öne çıkar.

Hariri'nin *Makamatı* 'ndan, yine El-Vasıti imzalı ve 1237 tarihli bir diğer minyatürde (Paris Bibliothèque Nationale M.S. ar. 5847, vr. 164b), Ebu Zeyd'in Basra Camisi'ndeki Vaazı tasvir edilmiştir³. Figürler, minbere sırtlarını dönmüşlerdir. Bir diğer deyişle,

Res. 2- Makamat'tan bir minyatür. (B. Lewis, "The Faith and The Faithful", *The World of İslam* (Ed. By. B. Lewis), London 1980, s. 42.)

vaazı veren kişi minberde değil, caminin zemininde resmedilmiştir (Res. 2). Ayrıntıların ihmal edilmediği minyatürde, kompozisyon, minare, çatıdaki dandanlar, kemerler, sütun ve başlıkları, mihrab, minber, kandiller ve cemaatle bütün halinde sunulmuştur. Yan aynalığın bitkisel unsurlu süslemeleri vardır. Kompozisyonun üst kesimindeki boşluğu dört satır yazı doldurmaktadır.

Makamat'tan alınmış 635/1237 tarihli bir minyatürde, Ebu Zeyd'in Semerkand Ulu Camisi'ndeki vaazı konu alınmıştır (Res. 3). Ebu Zeyd'in aynı camideki diğer minyatüründe olduğu gibi (Bkz. Res. 4), bir camiye ait ayrıntıları veren önemli bir eserle karşılaşmaktayız Tasvirde, kemerler, kubbe, sütunlar, kandiller atlanmamıştır. Sağ baş parmağ ı y l a dinleyenleri işaret eden Ebu Zeyd'in sol yanında Abbasi Halifeliği'nin sembolü olduğu söylenen siyah bir bayrak resmedilmiştir⁴.

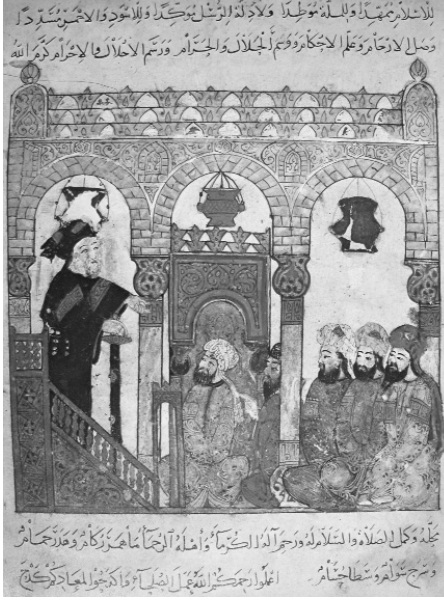

Res. 3- Makamat'tan bir minyatür. (E. Atıl, *Renaissance of Islam: Art of the Mamluks*, Washington 1981, s. 259.)

Doğu cepheden verilmiş minbere oranla, Ebu Zeyd'in büyük gösterilerek, unsurdan çok konunun ön plana çıkarıldığı dikkati çeker. Merkezdeki tam, kenarlarda kesilmiş altıgenlerin içindeki mühr-ü Süleyman motifleri yan aynalığın; kıvrımlardan oluşmuş soyut bitkisel motifler ise merdiven korkuluklarının hakim bezeme ögesidir. Kapı, perspektif kurallarına aykırı olarak 90° döndürülmüştür⁵.

Semerkand Ulu Camisi'nden yine Ebu Zeyd'in Vaazı'nı betimleyen bir diğer minyatürdeki cami ayrıntıları, resim 2'de tanıttığımız sahneyi

Minyatürlerde Minberler

Res. 4- Makamat'tan bir minyatür. (P. J. Müller, Arabische Miniaturen, 1979, tafel 13.)

çağrıştırmaktadır (Paris Bibliothèque Nationale, M.S. ar. 5847, vr. 84). Hariri'nin *Makamati*'ndeki bu minyatürde, üç kemer açıklığına oturan dört sütun ve başlıkları, kemerlerin tepe noktalarından sarkan kandiller, ortaya yerleştirilmiş dendanlı mihrap, köşk altı, yan aynalığı ve korkuluk tasarımları ortak minberler, söz konusu benzerlikleri kanıtladığı gibi, El-Vasiti'nin elinden çıktığı konusunda da sağlam bir kanı uyandırır (Res. 4).

Minber, doğu cepheden sunulmuş, sağ eliyle kılıç tutan, sol baş parmağıyla konuşanları işaret eden Ebu Zeyd, en üst basamakta ayakta durmuştur. Korkulukların düzenlenişi ve yan aynalık bezemeleri bakımından da tanıttığımız diğer minber motiflerine çok benzer. Minber ve mihrap kırmızıya boyanmışken; figürlerin kıyafetleri mavi, yeşil, kahverengi ve siyah tonlarına sahiptir.

Yahya ibn Muhammed imzasını taşıyan ve yine 1237 tarihli bir diğer *Makamat* minyatüründe (Paris Bibliothèque Nationale, Fonds Schefer) vaazı veren kişi, sağ baş parmağıyla kendisini dinleyen topluluğu işaret etmektedir (Res. 5)⁶. Batı cepheden verilen minber, dinleyenler arasında gizlenmiş gibidir. Minber, klasik tipten uzak, sadece basamak ve sahanlığa sahip sade bir kuruluş şeklinde resmedilmiştir. Cephenin altıgenlerden oluşan geometrik düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir.

Hariri'nin *Makamati*'nden tanıtacağımız son örnek 1237 tarihli Bağdad kopyasıdır⁷. Vaazı veren kişi her iki elini de açarak, hitap pozisyonunda resmedilmiştir (Res. 6). Cemaat minber kapısına dayandırılacak kadar sıkışık vaziyette verilmiştir. Doğru cepheden tasvir edilmiş minberin yan aynalık ve köşk altı birimleri ayrı ayrı düzenlenerek vurgulanmıştır. Minber kapısı perspektif kurallarına aykırı olarak 90° döndürülmüştür. Geri planda üçlü kemer açıklığı ve her bir kemerin kilit taşı noktasından sarkan kandil motifleri

Res. 6- Makamat'tan bir minyatür. (D. T. Rice, Islamic Art, Toledo 1986, s. 108, res. 106.)

Sedat Bayrakal

mevcuttur. Minyatürde sarı, siyah, pembe, mavi, kırmızı tonları hakimdir.

Minyatürlerde, *Makamat*'ta yer alan sahneler dışında da minber motifinin işlendiğini görüyoruz. Bunlardan tanıtacağımız ilk örnek, El-Birûnî'nin *El-Asâr El-Bâkiye*'sinin (Edinburgh Üniversite Kitaplığı, No. 161, vr.7b.) 1307-1308 tarihli nüshasına aittir⁸. minyatür, İlhanlı Dönemi eserlerindedir. Figür üslubu ve renkleri açısından Selçuklu üslubuna bağlanan minyatürde, peygamberin veda hutbesi tasvir edilmektedir⁹.

Figürlerin başları, kişilerin önemini ve kutsallığını vurgulayan haleler içinde verilmiştir (Res. 7). İncelediğimiz minber tasvirli minyatürlerde, başı haleli verilmiş başka

Res. 7- *El-Asâr El-Bâkiye*'den Bir Minyatür. (G. İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Ankara 1995, res. 32.)

figürlü sahne bulunmamaktadır. Minber sahanlığı üzerinde ayakta duran ve sol eliyle asa (?) tutan Hz. Muhammed, sağ eliyle de konuşanlara doğru elini uzatır vaziyette tasvir edilmiştir. Kesintiye uğramaksızın verilen köşk ve merdiven korkulukları sade resmedilmişken; yan aynalık, kare birimlere ayrılarak, her bir karenin içi soyut bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Ahmed Tebrizî'nin *Şehinşahnamesi*'nde (British Museum, Or. 2780, vr. 61), minber motifi içermesinin yanı sıra, oldukça önemli tarihsel bilgiler sunan bir minyatüre rastlıyoruz. Burada, dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından birini kurarak başarıyla yöneten Moğol imparatoru Cengiz Han'ın tasvir edildiğini görüyoruz (Res. 8). Doğada resmedilmiş olayda, Buhara halkına hitap eden Cengiz Han, minberin üst basamaklarında ve ayaktadır. Sol eliyle kılıcı yaslanan, sağ baş parmağıyla da konuşanları işaret eden imparator, Tanrı'nın onları cezalandırması için gönderdiğini bildirmektedir¹⁰. kayıtlı bir minyatür, yer alan bu minyatürün 1387-88¹¹ veya 1397¹² tarihine ait olduğu belirtilmektedir. Tasvirde, Moğol dönemi figürlerinin yüz hatları, çekik gözleri, kıyafetleri hakkında ipuçları bulunmaktadır. Sahnenin, camide değil de, doğa içinde verildiği dikkati çekmektedir.

Köşkten yukarıya tasvir edilmeyen minberin kapısı perspektif kurallarının dışına çıkılarak, 90° sağa döndürülmüş ve böylece, izleyenlerin aynı zamanda kapıyı da görmeleri sağlanmıştır. Minber birimleri diğer örneklere göre, daha algılanabilir ve gerçeğe yakın resmedilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen panolardan oluşan merdiven korkuluğunun her bir panosu, ikişer üçgenle iki parçaya bölünmüştür. Korkuluğun iki ucunda kalan alanlar, gerçek minberlerde olduğu gibi, üçgen tasarıma sahiptir. Kapının alınlık ve kemer köşelikleri

Minyatürlerde Minberler

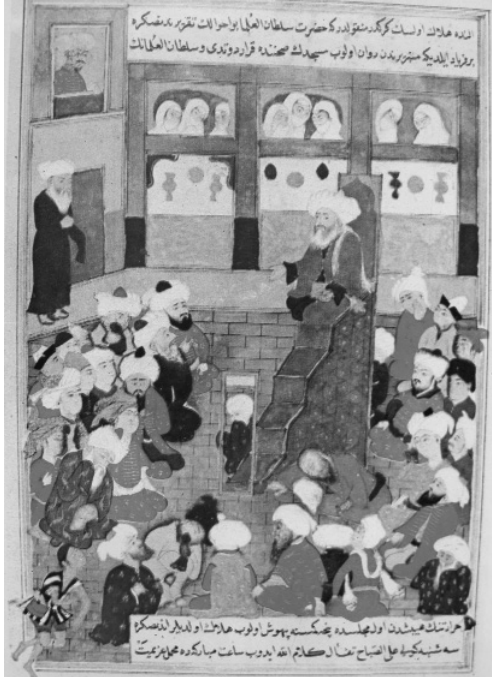

Res. 8- Cengiz Han'ın Buhara Camisi'ndeki Vaazı'nı gösteren bir minyatür. (I. Stchoukine, Les Peintures Des Manuscrits Timurides, Paris 1954, res. XIII.)

ile korkulukları bitkisel bezemeliyken; yan aynalık ve köşk altı geometrik bezemelidir.

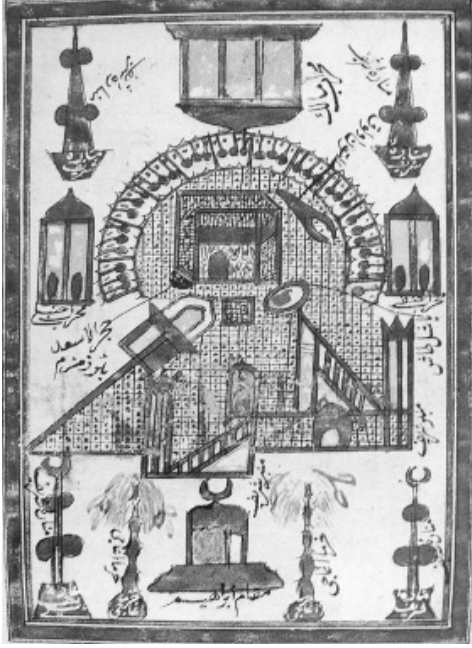
Muhammed Tahir bin Şeyh Nurullah en-Necibi es-Suhreverdi tarafından Sultan III. Mehmed devrinde 1598-1603 yılları arasında, Bağdad Valisi Sokulluzade Hasan Paşa'nın isteği üzerine Bağdad'da yazılan *Cami el-Siyer* (Topkapı Sarayı Müzesi H.1230) minber motifinin bulunduğu bir sahne içermektedir¹³. Mevlana Celaleddin Rumi'nin babası Şeyh Bahaeddin Veled'in, Belh şehrindeki vaazını konu alan, yaklaşık 1600 tarihli bu minyatürde (Res. 9), son derece kalabalık bir cemaate konuşan Bahaeddin Veled, Sultanü'l-Ulema (Alimlerin Sultanı) sıfatıyla da tanınmaktadır.

Kompozisyonun yaklaşık ortasında, Bahaeddin Veled'in konuşma sahnesi tasvir edilmiştir. Minberin çevresindeki kalabalığa ek olarak, arka planda, kemerli bölmelerden konuşmayı dinleyen kadın figürleri sahneye derinlik hissi katmaktadır. Minberin korkulukları yoktur. Yan aynalık ve köşk altı birimleri kaynaştırılarak tek bir yüzeyde verilmiştir. Bu kesimde geometrik altıgenlerden oluşan bezeme unsurlarına rastlanır. Kapısı sadedir. Kırmızı, sarı, siyah, mavi, kahverengi ve beyaz tercih edilen renklerdenidir.

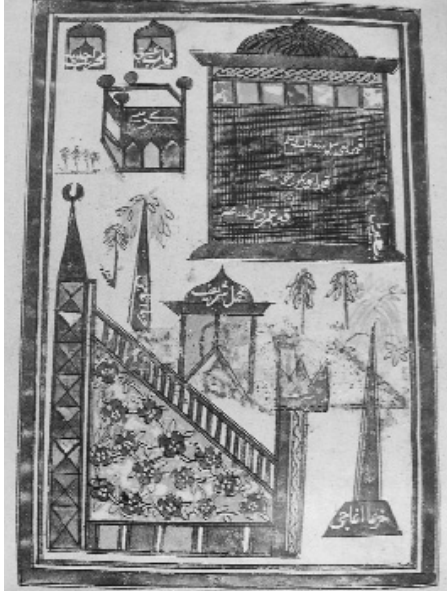

Res. 9- Şeyh Bahaeddin Veled'in Belh halkına yaptığı konuşma. (F.Çağman-Z.Tanıdı, Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, İstanbul 1979, no.169, res. 59).

Sedat Bayrakal

Res. 10- Kabe Tasviri minyatürün alt kesiminde yer alan iki minber. (D. Duda, Islamische Handschriften, II, Teil 1, Wien 1992, abb.198)

Aşağıda 10-14 nolu resimlerde tanımlanan tasvirler, yukarıdaki konuşma sahnesi içinde verilen minberlerden farklı olarak işlenmişlerdir. Her şeyden önce tasvirlerde figür bulunmamaktadır. Merkezdeki Kabe motifinin etrafında mihrap, minber, minare, hurma ağacı, hacere'ül esved vb. unsurlar mevcuttur (Avusturya Milli Kütüphane, Cod. mixt 837, vr. 21b). Kabe tasvirinin hemen altında iki adet minber motifi bulunmaktadır (Res. 10). Bunlardan biri, Kabe'nin tam altında, diğeri ise söz konusu minberin sağ yanına denk getirilmiştir. Her iki minber de prensip olarak benzer tarzda işlenmiştir. Üçgen tepelikle son bulan ve iki panoya ayrılan kapıları, boş bırakılmış yan aynalıkları, sade parmaklık şeklinde işlenmiş merdiven korkulukları, bu benzerliklerin en barizlerindedir. Minberlerin ikisinde de herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmaz.

Aynı kütüphaneden ikinci minyatür, mihrap, minber, kürsü, hurma ağacı, Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in sembolik mezartaşları vb. unsurları içermektedir (Avusturya Milli Kütüphane, Cod. mixt 837, vr. 22a). Dıştaki kalın, içteki ince iki bordür, sahneyi çerçevelemektedir (Res. 11). Sahnenin yaklaşık sol alt yarısını kaplayan minber motifinde, ayrıntılar gözden kaçırılmamıştır. Her şeyden önce, yan aynalığı saplarından birbirine bağlanmış çiçek motifleri kaplamaktadır. Daha da önemlisi, diğer minber motiflerinde görmeye alışık olmadığımız süpürgelik bölümünün ayrıntılarıyla verilmesi; kapı sövesinin doğu yüzünün bile motiflerle doldurulması; panolara bölünmüş köşk altı; külahın üzerindeki alemin verilmesi, ayrıntı üslubun dışa yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Res. 11- Minberli Minyatür. (D. Duda, Islamische Handschriften, II, Teil 1, Wien 1992, abb.197)

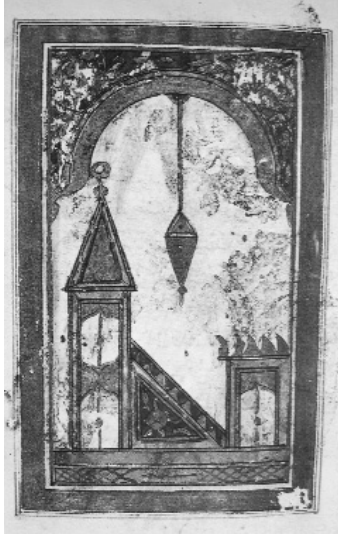
Minyatürlerde Minberler

Res. 12- Minberli Minyatür. (D. Duda, *Islamische Handschriften, II, Teil 1, Wien 1992, abb.229.*)

Çalışmamızın bu bölümünde tanıtacağımız üç minberli minyatürde ortak bir uygulama söz konusudur. Her üç minyatürde, minber motifinin kompozisyona hakim olduğu ve tasvirin neredeyse tamamını kapladığı görülür (Res. 12-14). Bunlardan tanıtacağımız ilk minyatürde, çerçevenin üst kenarına yerleştirilmiş kemerin kilit taşı noktasından aşağıya sarkıtılmış bir kandil motifi ile altındaki minber motifi kompozisyonun ana öğeleridir (Avusturya Milli Kütüphane, Cod. mixt 1461, vr. 16a). Minberde, yan aynalık, köşk altı, süpürgelik, köşk, külah, korkuluklar ve kapı bölümlerinin bordürlerle birbirinden ayrılarak vurgulanışı önemlidir (Res. 12). Doğu cepheden verilmiş minberde, kapının 90° sola döndürülerek cepheden verildiği görülmektedir.

Suluboya tekniğiyle yapılmış gibi görünen tasvirde, minber köşk altı ve yan aynalığın alt kesimini, paralelkenarların birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş geometrik süslemeler dolaşmaktadır. Minber geneline bakıldığında, birimlerin ayrı ayrı ve verilerek vurgulanışının yanında, boyamaların usta elerden çıktığını söylemek zordur.

Res. 13- Minberli Minyatür. (D. Duda, *Islamische Handschriften, II, Teil 1, Wien 1992, abb.199*)

Res. 12’de tanıttığımız minberli kompozisyonun bir benzerine, yine aynı kütüphanede bulunan bir diğer minyatürde de rastlanmaktadır (Avusturya Milli Kütüphane, Cod. mixt 1554, vr. 22a). Kemerin tepe hizasından sarkan kandil ve kemer açıklığının alt kesimine başarıyla yerleştirilmiş minber, kompozisyonun ana öğeleridir (Res. 13). Minber analiz edildiğinde, ortaya bazı ayrıntı ve farklar çıkmaktadır. İlk olarak, köşk kemer açıklığının yanı sıra, çalışmamızda, sadece bu minberde geçit açıklığının tasvir edildiği görülmektedir. Gerek köşk, gerekse de geçit açıklığının üzerini kaş kemer örtmektedir. İri bir çiçek motifi yan aynalığı kaplarken, merdiven korkuluğu ters düz sıralanmış üçgenlerle bezenmiştir. Kapı, yukarıda tanıttığımız bazı örneklerde olduğu gibi 90° döndürülerek cepheden verilmiştir. Kapının üzerindeki tepelik, sembolik dendanlardan oluşmaktadır. Minyatürü, diğer örneklerden ayıran bir diğer özellik, minberin alt kenarını dolanan kaide kısmının resmedilişidir.

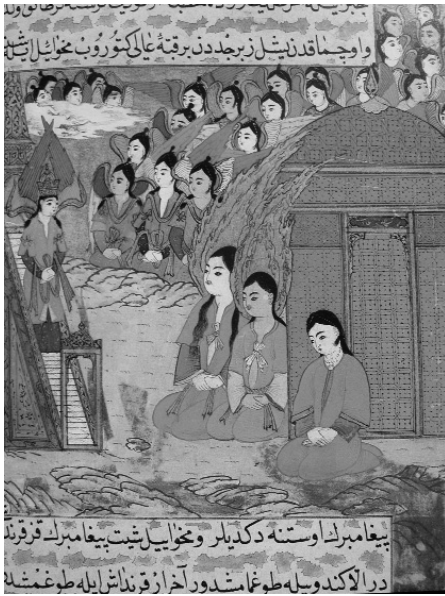
Sedat Bayrakal

Res. 14- Minberli Minyatür. (D. Duda, *Islamische Handschriften, II, Teil 1, Wien 1992, abb. 231.*)

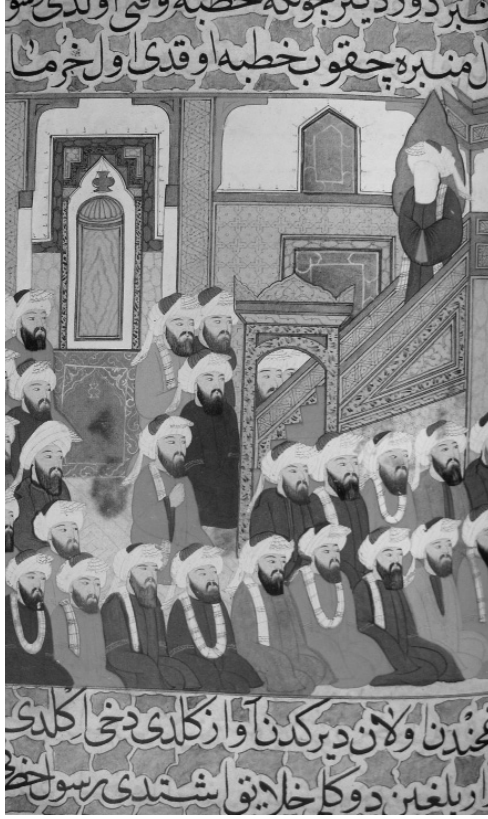
D. Duda'nın kitabından vereceğimiz son minber minyatüründe, çerçevenin üst kenarındaki kemer kalkmakla beraber, kandil motifi ihmal edilmemiştir (Avusturya Milli Kütüphanesi, Cod. mixt 840, vr. 10a). Minberin alt kesiminde ve minber genişliğindeki dikdörtgen çerçevede, dilimli bir kartuş içine yerleştirilmiş hadis kitabesi görülmektedir (Res. 14). Minber bölümü ve unsurlarının çoğu dilimli çiçek ve yapraklarla doldurulmuştur. Merdiven korkuluklarının her bir panosu soyut motiflerle doldurulmuştur. Köşk altı, köşk kubbesine kadar kesilmeden tek bir birim halindedir. Kapı, önceki örneklerde olduğu gibi, 90° döndürülerek cepheden tasvir edilmiştir. Köşk kubbesi ve kapı tepeliğinin üzerleri çiçeklere bezenmiştir.

Aşağıda tanıtacağımız dört minyatür, Hz. Muhammed'in hayatını konu alan *Siyer-i Nebi*'den alınmış örneklerdir. Bunlardan 1595 tarihli ilk minyatürde, Şit ve Mehvail'in Melekler şahitliğinde evlenmesi konu edilmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi, H.1221, vr.27b). Doğada geçen olayda, meleklerden birisi, minberin orta basamaklarında ayakta durmaktadır ve ellerini kavuşturmuş konumda resmedilmiştir (Res. 15). Tasvirde yeşil, kırmızı ve mavi tonları hakimdir. Evliliği konu alan sahnede, doğal olarak kişiler ön plana çıkarılmış; ikinci planda kaldığından minber boyutu da bir miktar küçültülmüş; ancak ayrıntılar atlanmamıştır. Kuzeydoğu cepheden üç boyutlu çizilmiş minberde, Bursa kemerli kapı açıklığının palmet ve yarım palmetlerden oluşan tepeliği vardır. Tepelik cephesindeki rumeli süsleme gerçeklerine oldukça benzer. Yeşile boyanmış yan aynalık, maviye boyanmış bordürlerle belirginleştirilmiştir. Köşk, kasnak ve külah da minberin süsleme programına katkıda bulunan unsurlardır.

Res. 15- Şit ve Mehvail'in Meleklerin şahitliğinde evlenmelerini gösteren minyatür. (Z. Tanındı, *Siyer-i Nebi, 1984, XII Nolu minyatür.*)

Minyatürlerde Minberler

Res. 16- Hz. Muhammed'in ilk minberindeki vaazı. (Z. Tanındı, *Siyer-i Nebi*, 1984, 48 *Nolu minyatür.*)

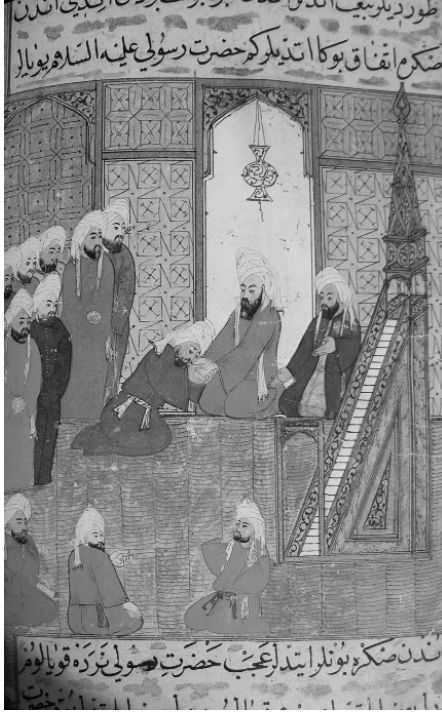
Hz. Muhammed'in, halka vaaz verirken bir hurma ağacına dayanarak konuşması O'nu yoruyordu ve geride kalanların O'nu duyması zor oluyordu. Bu sebeplerden dolayı, Hz. Muhammed'e üç basamaklı ahşap bir minber yaptırıldığı bilinegelir¹⁴. İşte peygambere hediye edilen bu minberdeki vaaz sahnesini konu alan *Siyer-i Nebi* minyatüründe, olay bir camide geçmektedir (New York Public Library, Spencer Koleksiyonu, vr.448b). Yüzü gösterilmeden tasvir edilen Peygamberi, kalabalık bir grubun dinlediği görülmektedir (Res. 16). Kompozisyonun sağında kalan ve kuzeybatı cepheden resmedilmemiş minberin orantılı ve bölümlerinin belirginleştirilerek verilmesi, minyatür sahibinin iyi bir gözlemci olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Basık kemerli minber kapısının tepeliği, Anadolu'da XV. yüzyıldan itibaren görülen tepeliklere oldukça benzemektedir. Geri plandaki mihrap ve pencerelerin de kompozisyona katılmasıyla, resme derinlik kazandırılmıştır. Sahneyi üst ve alttan kuşatan yazılarda, yukarda sözünü ettiğimiz olayın kısa bir özeti verilmektedir. Tasvirde kırmızı, pembe, yeşil, kahverengi ve beyaz tonları kullanılmıştır.

Siyer-i Nebi'de, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yönetimi devralan ilk halife Hz. Ebubekir'e halifelik konusunda biat eden Müslümanları betimleyen bir minyatürde, halife ortada resmedilmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1223, vr.417a). İçlerinden birinin, yeşil kıyafetiyle verilen Hz. Ebubekir'in elini öpmek suretiyle kendisine biat ettiği görülmektedir (Res. 17). Kompozisyonun alt ve üst kesimindeki yazılarda, bu olayın anlatıldığı anlaşılmaktadır. Üst sattırdaki yazıda, biat tamamlandıktan sonra Hz. Ebubekir'in minberden indiği yazılıdır. Kompozisyonun sağ kesimine yerleştirilmiş minber, diğer *Siyer-i Nebi* minyatürlerindeki benzer üslupta işlenmiştir. Minber bölüm ve unsurları farklı renklerle boyanarak vurgulanmıştır. Kompozisyon genelinde hakim renk olarak kırmızı, yeşil, mavi, pembe ve kahverengi kullanılmıştır.

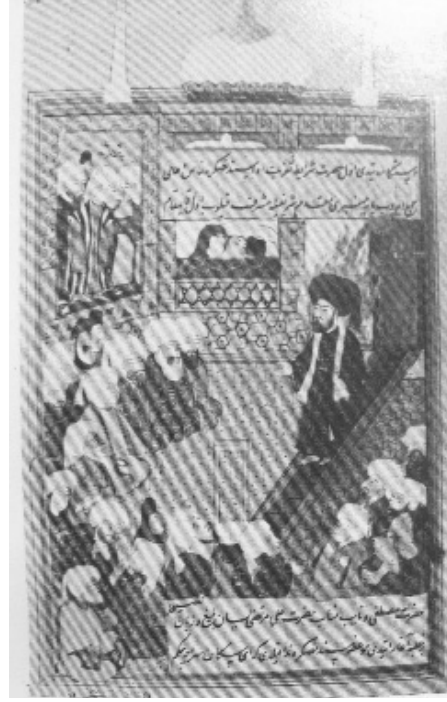
Bağdat'ta Fuzuli tarafından yazılan *Hadikâtü's-Sü'edâ*'da, 17. yüzyıl başına tarihlenen minyatürde, Hz. Ali'nin camide resmedildiğini görüyoruz (Türk ve İslam Eserleri Müzesi, 1967, vr. 123a.). Minberde ve ayakta tasvir edilen Hz. Ali, elini öne doğru

Sedat Bayrakal

uzatarak, *Makamat* minyatürlerinde olduğu gibi, konuşma pozisyonunda verilmiştir (Res. 18). Yan aynalığı resmedilen minberin, korkulukları yoktur.

Res. 17- Hz. Ebubekir'in halifeliği için kendisine biat eden müslümanlar. (Z. Tanındı, *Siyer-i Nebi*, 1984, 88 Nolu minyatür.)

Res. 18- Hz. Ali'nin minberden vaazını gösteren minyatür. (Z. Tanındı, *Siyer-i Nebi*, 1984, s. 47.)

Değerlendirme:

Minyatürlerin anlattıkları konular içinde tasvir edilen minber motifinin farklı şekillerde resmedildiğini görüyoruz. Minber bazen kalabalık figürler içinde konuyu açıklamaya yardımcı bir unsur olarak kullanılmışken (Res. 1-9; 15-18); bazen de kompozisyona hakim veya onun ortasında litürjik öge (Res. 10-14) konumundadır. Şimdilik saptayabildiğimiz minyatürlere göre minber, daha çok figürlü sahnelerde tercih edilmiştir. Çünkü dini ve toplumsal konulu bu sahnelerde, konuşmayı yapan Peygamber, ordu komutanı, toplumun önde gelen bireyi ve meleklerin kalabalık cemaate hitab ettikleri görülür. Söz konusu kişiler, yaptıkları konuşmanın herkes tarafından duyulacak şekilde olmasını ve kendisinin de hitap ettiği topluluk tarafından kolaylıkla görülmesini amaçladıklarından yüksek bir zemine ihtiyaç duymuşlardı. İşte bu nedenden dolayı, sahnelere bir de minber eklemek gereği duyulmuştur.

Minyatürlerde Minberler

Araştırma kapsamına aldığımız minyatürlerde, kaynaklarda minberler hakkında verilen bazı bilgilerin de belgelendiğine tanık oluyoruz. Örneğin kaynaklarca da doğrulanan Hz. Muhammed'e hediye edilen minber rivayeti, çalışmamızdaki 16 nolu resimde de canlandırılmıştır.

Minyatürü yapanın gözlemleri ve hayal dünyasının dışı yansımasıyla şekil bulan minber motifi, yapan ustanın el alışkanlıklarını da ortaya çıkarmaktadır. *Makamat* minyatürlerinde, El-Vasiti tarafından yapılmış örneklerde, minber yan aynalıklarındaki bezemeler ve merdiven korkuluklarının parmaklık şeklinde resmedilmesi, ortak stil özelliğine işaret eder (Res. 1-2). Ebu Zeyd'in Semerkand Ulu Camisi'ndeki vaazını konu alan minyatürdeki minber de (Res. 4) üslup açısından Res. 1-2'de tanıtılan minberlere oldukça benzerdir. Dolayısıyla, fotoğrafı aldığımız kaynakta bulamasak da, Res. 4'de tanıtılan minberin de El-Vasiti imzasını taşıdığını düşünüyoruz.

Çalışmamıza dahil ettiğimiz 18 minyatürde, minber bölüm ve unsurlarının işlenişleri de farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı minberlerde köşk korkuluklarından yukarısının yapılmadığı dikkati çekmektedir. *Makamat* minyatürlerinin tamamında (Res. 1-6), El-Birûni'nin *El-Asâr El-Bâkiye*'sindeki Hz. Muhammed'in veda hutbesinde (Res. 7), Cengiz Han (Res. 8) ve Şeyh Bahaeddin Veled'in vaazlarını konu alan *Cami el-Siyer* minyatüründe (Res. 9), bu uygulamaları görmek mümkündür.

Avusturya Milli Kütüphane'de (Res. 11-14) ve *Siyer-i Nebi*'de (Res. 15, 17) bulunan bazı minyatürlerde, köşkün üzerindeki kasnak veya kubbe ile alemlerin de resmedildiği görülür. Hz. Muhammed'in ilk minberine çıkışının tasvir edildiği minyatürde, köşk ile üzerindeki kasnak betimlenmişken; kasnaktan yukarısının çizimine başlandığı; ancak çerçevenin üst kesimindeki yazıya denk gelmesi nedeniyle yarım bırakıldığı anlaşılmaktadır (Res. 16).

Bir grup minber minyatüründe ise, merdiven korkulukları tasvir edilmemiştir. İki *Makamat* minyatüründen Yahya ibn Muhammed imzasını taşıyan minyatürle (Res. 5), diğerinde (Res. 6), Şeyh Bahaeddin Veled'in vaazını konu alan minyatürde (Res. 9) ve Hz. Ali'nin tasvir edildiği *Hadikâtü's-Sü'edâ* minyatüründe (Res. 18), merdiven korkuluklarına yer verilmemiştir.

Minberli minyatür sahnelerinde en az rastlanan minber bölümü süpüreliktir. Araştırma kapsamında incelediğimiz minyatürlerden 6, 11 ve 12 numaralarda tanıttığımız minberler, çeşitli şekillerde düzenlenmiş süpürelilik bölümlerine sahiptir.

Minber kapılarının tasvirinde farklı bir uygulamaya gidildiği dikkatimizi çekti. Bazı minber kapıları perspektif kuralları çerçevesinde sunulmuşken (Res. 9, 15-18), bazı minberlerin (Res. 1, 3, 4, 6, 8, 10, 12-14) yan cepheleri tam karşıdan görünecek şekilde resmedilmesine rağmen, kapının 90° derece döndürülerek cephesinin gösterilmek istendiği anlaşılmaktadır. Böylece anlatılmak istenen sahnede, minberin önemini vurgulandığını anlamakla birlikte, minberle ilgili kapı ayrıntılarını da yakalayabiliyoruz.

Sedat Bayrakal

Burada perspektif ve renk konularında bilgiler vermek istiyoruz. Çoğu minber, doğu veya batı cepheden verildiğinden, minberde derinlik hissi yoktur (Bkz. Res. 1-8; 10-14). Res. 9, 15-18’de görüleceği üzere, daha çok güneybatıya yönlendirilmiş minberlerin, perspektif kurallarına uygun ve üç boyutlu resmedildikleri görülür. Kaynaklardan bula bildiğimiz minberli minyatürler arasında sadece 7 tanesi (Res. 1, 4, 6, 9, 15-17) renkli yayınlandığından diğerlerinin renk özellikleri hakkında bilgi verebilmemiz mümkün değildir. *Makamat*’tan Res. 1 ve 4’te tanıttığımız minyatürlerde, minberlerin, mihraplarda da olduğu gibi kırmızıya boyandığı dikkati çekerken; yine bir *Makamat* minyatürü olan vaaz sahnesinde devetüyü rengine boyanmıştır (Res. 6). Buradan anlaşılacağı gibi, *Makamat* minyatürlerinde minber, tek bir renkle boyanmıştır. Ancak, *Siyer-i Nebi* minyatürlerinde zengin renk çeşitlemelerine gidilmiştir: Şit ve Mehvail’in evliliklerini anlatan minyatürde, yan aynalığı yeşile, aynalığı kuşatan bordürleri maviye, korkuluğu, kapısı ve köşkü kahverengiye boyanmış minber, kompozisyonun geneline yayılmış renklerle uyum içindedir (Res. 15). Aynı renk zenginliğini ve uyumunu, diğer *Siyer-i Nebi* minyatürlerindeki minberlerde de görüyoruz (Res. 16-17).

Üzerinde yer aldığı motif bazında incelendiğinde, minyatürlerdeki minberlerin azımsanmayacak kadar zengin ve özenle boyanmış motifleri vardır. Şüphesiz bu motifler, gerçek minber motiflerine çok benzeyen unsurlar değildir; ancak biz bir minber unsurunun motifleri hakkında bilgi edinebilmek açısından, konuyu önemli buluyoruz. Kendine has üslubuyla desenlemeye gidilen *Makamat* minyatürlerinde, yan aynalık ve köşkaltında, bazen rumiye benzeyen (Res. 1, 2, 4) motifler, bazen de geometrik kökenli süslemeler (Res. 3, 5, 6) tercih edilmişken; Hz. Muhammed’in veda hutbesi sahnesinde, kare birimlere bölünerek bezenmiş yüzeyde, karelerin içleri soyut, bitkisel motiflerle doldurulmuştur (Res. 7). Cengiz Han (Res. 8), Bahaeddin Veled (Res. 9) ve Hz. Ali’nin (Res. 18) resmedildiği minyatürlerde, ağırlıklı olarak iç içe geçmiş altıgenlerden oluşan geometrik düzenlemeler hakimdir. 11, 13 ve 14 numaralı resimlerde tanıtılan minberlerde, yapraklı çiçeklerden oluşan bitkisel bezemeler, yan aynalık yüzeyine hareket kazandırmaktadır. 16-17 numaralı resimlerde, yan aynalıklardaki hakim bezeme ögesinin saplarından birbirine bağlanmış rumiler olduğu görülür.

Minberin, kompozisyonun geneli içindeki konumu değerlendirildiğinde, farklı stil özelliklerine ulaşılmaktadır. İncelediğimiz *Makamat* (Res. 1-6) ve *Siyer-i Nebi*’de (Res. 15-18) yer alan minyatürlerin tümünde, minberin, çerçevenin sağ veya sol kenarına dayandırıldığı dikkati çeker. Bahaeddin Veled’in tasvir edildiği *Cami el-Siyer* minyatüründe ise, kompozisyonun yaklaşık ortasına yerleştirilmiş minber motifine rastlanır (Res. 9). Figür bulunmayan Avusturya Milli Kütüphanesi’deki minyatürlerde, minberin kompozisyona hakim olduğu ve minber dışında fazla motifin kullanılmadığı görülmektedir (Res. 11-14).

1, 4, 7 ve 8 numaralı resimlerdeki minyatürlerde, kalabalığa konuşan kişinin elindeki kılıçla verilmek istenen mesajın olup olmadığı konusunda bazı varsayımlara gittik. Bu konuda akla ilk gelen ihtimalin, konuşmayı ayakta yapan kişinin, yere dayadığı kılıçla

Minyatürlerde Minberler

kendisine destek sağlamış olabileceğini söyleyebiliriz.

İkinci ihtimal, kılıcın sembolik anlamıyla ilgilidir. Aslında fazla derine inmeden kısaca açıklamak istediğimiz bu sembolik anlamlardan önce, kılıcın savaşlarda veya buna benzer olumsuz koşullarda başvurulmuş bir araç olduğunu da hatırlatmakta yarar vardır. Fakat, ilgili minyatürlerin savaş sahnesi içermemesinden ötürü, bu anlamı konumuzun dışında tutmak istiyoruz.

Konu tartışmaya ve yoruma açık olmakla birlikte, bir ön fikir olarak, gücü ve adaleti temsil eden kılıcın, bu kavramları sembolize etmiş olabileceğini de düşünebiliriz. Halka seslenen ve zaten belirli bir güce sahip bu kişiler, güçlerini ellerinde tuttuğu kılıçla da göstermek istemiş olabilirler. Bu sayede sağladıkları güç, daha etkili ve ikna edici konuşmaya dönüşebilecektir. Burada zihni kurcalayan bir soru akla gelmektedir: “Peki minbere kılıçla çıkmak doğru mudur?” Cami ve minber organizasyonu ile minberin işlevi bir arada düşünüldüğünde, elbette ki bu, gerçekçi bir uygulama olarak görünmemektedir. Ancak, söz konusu minyatürlerde, minberin bayram ve Cuma hutbeleri dışında kullanıldığı göz önüne alındığında, bu duruma bir açıklama getirilebilir. Elbette ki, minyatürü resmedenin hayalgücü, yaptığımız tahlilleri gölgede bırakabilir.

Şüphesiz içinde minber motifi bulunan minyatür sayısı burada verildiğinden çok daha fazladır. Burada son noktayı şimdilik koyduğumuzu belirtmek isteriz. Zamanla bu listeye ilave edilecek yeni minyatürlü minber sahneleriyle, konuya yeni bakış açısı, yorum, zenginlik ve değerlendirmelerin ekleneceği muhakkaktır.

Özet

Kaynaklardan bulabildiğimiz bazı minyatür örneklerinden yola çıkarak yaptığımız bu çalışmada, içinde minber motifi barındıran tasvirler hakkında bazı tanım, değerlendirme ve yorumlar yaptık. Minber, sahnenin tamamına yakınına kaplayan örneklerde, ancak daha çok figürlü minyatürlerde karşımıza çıkmaktadır. Bazı minyatürlerde, (Res. 1, 4, 7, 8) minberin üzerinde yer alan kişinin bir elindeki kılıç büyük ihtimalle dayanak görevini üstlenmişti. *Makamat, El-Asâr El-Bâkiye, Şehinşahname, Siyer-i Nebi, Hadikâtü ş-Sü'edâ, Cami el-Siyer* gibi eserlerde, dini, toplumsal, tarihi konular, ayrıntının elden bırakılmadığı sahneler içinde işlenmiştir. Bu sahneler içinde, Hz. Muhammed'e hediye edildiği söylenen minberle ilgili tasvir de bulunmaktadır.

İnceleme kapsamına aldığımız minyatür sahnelerinin ana unsurunu oluşturan minberin, çoğu kez ayrıntıcı bir üslupla işlendiği görülür. Özellikle Siyer-i Nebi ve Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunan minyatürlerde, bir minberde olması beklenen tüm unsurlar ayrıntıcı bir gözle resmedilmişken; diğer minyatürlerde, köşk korkuluğundan yukarısının tamamlanmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıntıcı üslup, kapının 90° döndürülerek izlenmesine olanak tanınmasıyla pekiştirilmiş; yan aynalık ve korkulukların işlenmesiyle bir kez daha vurgulanmıştır. Minber boyamalarında, kırmızı, sarı, yeşil, mavi,

Sedat Bayrakal

kahverengi ve pembe tercih edilmiştir. Mevcut örnekler ışığında, *Makamat*, *Siyer-i Nebi* ve D. Duda'nın kitabında bulunan minber minyatürlerinde, genel bir stil birlikteliğinden bahsetmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Minber, minyatür, vaaz, resim, makamat.

Abstract

In this study we have done some descriptions, evaluations and comments on some illuminations which a minbar was depicted in. The major part of the illuminations which the minbars are seen in are the ones with figurative depictions. In some samples the person who is on the *minbar* holds a sword which most probably used as a support.

In the works such as *Maqamat*, *Al-Asar al-Bakiya*, *Şehinşehname*, *Siyer-i Nebi*, *Hadikâtü's-Sü'edâ*, *Cami el-Siyer* religious, social, historical topics were elaborated in a style where the very details were never forsaken. Among those the story of the minbar that is said to be presented to Prophet Mohammed was included.

The minbars subject to our study are depicted in detailed style. Especially those in *Siyer-i Nebi* and ones from Nationalbibliothek in Vienna are of every details that a minbar is expected to have. In the other examples the artisan did not feel the obligation to finish up the upper part of kiosk balustrade. Detailed style was underlined by turjng the door by 90° degrees and further outlines by depicting side panels and balustrades. Red, yellow, blue, brown and pink are favorite colors chosen to paint a minbar. It is possible to mention a unity of style by examining the samples in *Makamat*, *Siyer-i Nebi* and illuminations found in the book of D. Duda.

Key Words: Minbar, miniature, sermon, picture, makama.

NOTLAR

* Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı.

¹ Makalemiz, kaynaklardan fotoğrafını bulabildiğimiz minberli minyatürler üzerine bir deneme mahiyetindedir. Döneminin minyatür sanatı içindeki yerini belirlemeye yönelik değildir; sadece ilgili sahnelerdeki minber motifinin işlenişiyile ilgilidir. Makalenin yazımı konusunda çeşitli yardımlarını gördüğüm Araş. Gör. Şebnem TAMCAN'a teşekkürü borç bilirim.

² Bilgi için ayrıca bkz. O. Grabar, "Cities and Citizens" **The World of Islam** (Ed. By. B. Lewis), London 1980, s. 352. (kitabın sonundaki resim açıklamaları bölümünde)

³ Bilgi için bkz. **The World of İslam** (Ed. By. B. Lewis), London 1980, p. 351.

⁴ Bkz. E. Atıl, **Renaissance of Islam: Art of the Mamluks**, Washington 1981, p. 259.

⁵ E. Atıl, bu unsurun, içinde büyük olasılıkla Kuran'ın muhafaza edildiği metal bir kutu olduğunu söylemekteyse (ay. yer.) de mevcut diğer minber örnekleri ışığında (Res. 1, 3, 4, 6, 8, 10, 12, 13, 14) söz konusu unsurun, Kuran muhafazası değil, kanatlara sahip bir kapı olduğunu düşünüyoruz.

⁶ Res. için bkz. G. Migeon, **Manuel D'Art Musulman** (Art Plastiques et Industriels), Tome Premier, Deuxième Édition, Paris 1927, p. 125, fig. 11.

Minyatürlerde Minberler

- ⁷ Bilgi için ayrıca bkz. D. T. Rice, **Islamic Art**, Toledo 1986, s. 108, res. 106.
- ⁸ Bilgi için bkz. G. İnal, **Türk Minyatür Sanatı** (Başlangıcından Osmanlılara Kadar), Ankara 1995, s. 63.
- ⁹ Bkz. **ay. yer.**
- ¹⁰ Bilgi için bkz. B. Lewis, “The Faith and The Faithful”, **The World of Islam** (Ed. By. B. Lewis), London 1980, p. 42.
- ¹¹ Bkz. **The World of Islam** (Ed. By. B. Lewis), London 1980, p. 351.
- ¹² Bkz. I. Stchoukine, **Les Peintures Des Manuscrits Timurides**, Paris 1954, res. XIII.
- ¹³ Bkz. F.Çağman-Z.Tanırdı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, İstanbul 1979, no:169, res. 59.
- ¹⁴ Bu kaynaklardan bazıları için bkz. L. Hauteceœur-G. Wiet, **Les Mosquées Du Caire**, Texte I, Paris 1932, p. 205; E. Diez, “Minber”, **İslam Ansiklopedisi**, cilt 8, İstanbul 1960, s. 335; S. Eyice, “Mescid”, **İslam Ansiklopedisi**, cilt 8, İstanbul 1960, s. 32; K. A. C. Creswell, **Early Muslim Architecture**, (Umayyads A.D. 622-750), Vol. I, Part I, New York 1979, p. 13.

GELENEKSEL TÜRK EVİNDE CUMBA

Yusuf Çetin

**Sanat Tarihi Dergisi
Sayı/Number XV/2
Ekim/October 2006, 17-27**